

Ім'я користувача:
Полтавський інститут економіки і права Полтавськи...

ID перевірки:
1016161257

Дата перевірки:
25.03.2024 12:28:08 EET

Тип перевірки:
Doc vs Internet + Library

Дата звіту:
25.03.2024 12:28:55 EET

ID користувача:
100011299

Назва документа: Захарчук Робота Перевірка

Кількість сторінок: 44 Кількість слів: 9216 Кількість символів: 76529 Розмір файлу: 955.50 KB ID файлу: 1015911563

20.1% Схожість

Найбільша схожість: 3.86% з Інтернет-джерелом ([http://library.udpu.edu.ua/library_files/soc_robota_soc_osvita/2021_2/...](http://library.udpu.edu.ua/library_files/soc_robota_soc_osvita/2021_2/))

17.2% Джерела з Інтернету

426

Сторінка 46

5.22% Джерела з Бібліотеки

59

Сторінка 48

0% Цитат

Вилучення цитат вимкнене

Вилучення списку бібліографічних посилань вимкнене

0% Вилучень

Немає вилучених джерел

**ПОЛТАВСЬКИЙ ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКИ І ПРАВА
УНІВЕРСИТЕТУ «УКРАЇНА»**

Кафедра соціальної роботи та спеціальної освіти

Захарчук Роман Васильович

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

**ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З СІМ'ЯМИ
ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ**

Галузь знань: 23 *Соціальна робота*
Спеціальність: 231 *Соціальна
робота*

Магістерська робота допущена до
захисту
рішенням кафедри соціальної
роботи та спеціальної освіти
протокол № ___ від “__” _____ 2023 р.
Завідувач кафедри соціальної
роботи та спеціальної освіти
_____ “__” _____ 2023 р.

(підпис)

Науковий керівник:
Кандидат економічних наук,
доцент кафедри
Шаравара Р.І.

Полтава – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6	
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ		
1.1. Соціальне забезпечення військовослужбовців	10	
1.2. Нормативні засади організації соціальної роботи з сім'ями військовослужбовців.....	16	
РОЗДІЛ 2. НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ОРГАНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З СІМ'ЯМИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ.....		24
2.1. Вітчизняний досвід організації соціальної роботи з сім'ями військовослужбовців.....	24	
2.2. Міжнародні підходи до організації соціальної роботи з сім'ями військовослужбовців.....	37	
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З СІМ'ЯМИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ.....		43
ВИСНОВКИ.....	49	
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	53	
ДОДАТКИ.....	58	

ВСТУП

Актуальність теми. Соціальна робота з військовослужбовцями та членами їхніх сімей стає все більш актуальною в умовах тривалого конфлікту в Україні. Події, які відбуваються сьогодні на Сході нашої країни, потребують значного посилення системи соціального захисту та соціальної допомоги населенню. Невизначеність перспектив майбутнього життя, зміна традиційного життєвого укладу, дефіцит сприятливого соціального середовища для соціалізації особистості – усе це є результатом нинішньої кризової ситуації в Україні. Зазначені проблеми не можуть бути розв’язані без системного втручання соціальних працівників, реалізація професійної діяльності яких спрямована на сферу допомоги людям в означених процесах соціального життя. Бойові дії призвели до появи нової категорії отримувачів соціальних послуг – осіб, які постраждали внаслідок антитерористичної операції. При цьому військовослужбовці та їхні сім’ї не менше за мирне населення піддаються ризику зовнішніх і внутрішніх чинників і перебувають у стані вразливості. У цьому сенсі гостро необхідною сьогодні стає розробка та вдосконалення форм і методів соціальної роботи з означеною категорією осіб.

Проблема всебічного забезпечення війська виникла разом із його появою. Поряд із безпосередніми витратами коштів на щоденні потреби армії завжди була потреба надання воїнам належного соціального захисту за особливі умови життя та служби, а також здійснювати належну підтримку їх сімей. Беручи участь у воєнних діях, військовослужбовці через ризик поранення або смерті у війні, бойових операціях, збройних конфліктах і миротворчих місіях мають беззаперечне право на посилену державну підтримку та об’єктивно більше покладаються на державу в питаннях захисту своїх соціальних прав та прав членів їх сімей.

З метою досягнення позитивних позитивних у системі створення механізмів соціального захисту учасників АТО /ООС та повномасштабної війни і членів їх сімей необхідно передусім розробити та впровадити

належне нормативно-правове регулювання означеного кола суспільних відносин, спрямоване на вдосконалення існуючої системи державного управління

Війна, що триває починаючи з 2014 року і по сьогодні, значно розширила сферу дії системи соціального захисту. Це спричинило потребу як на державному, так і на регіональному рівнях у здійсненні соціального захисту військовослужбовців, які захищають незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України. Оскільки учасників війни віднесено до категорії учасників бойових дій, то це дає їм право користуватися гарантіями соціального захисту ветеранів війни і здійснюватися на відповідному рівні. Виклики, з якими змушена рахуватися країна в умовах повномасштабного вторгнення, безпеліційно вимагають удосконалення принципів державної політики, чіткого бачення комплексу механізмів її реалізації, конкретних заходів і кінцевих результатів у сфері забезпечення прав та соціального захисту учасників бойових дій та членів їх сімей. Всі ці аспекти актуалізують проблематику нашого дослідження.

Стан наукової розробки проблеми. Окремі аспекти дослідження особливостей та характеристики прав і пільг військовослужбовців і членів їх сімей були предметом вивчення вітчизняних і зарубіжних учених, серед яких варто відзначити наступних – О. Кондратенко, Н. Зленко, О. Бендасюк, М. Білінська, І. Розпутенко, Е. Лібанова і О. Палій, Є. Гордієнко, О. Пищуліна, О. Петроє, Ю. Махортов, Н. Телічко, В. Резнік, Н. Обушна, О. Кочемировська. Проте на сьогоднішній день немає комплексного дослідження системи нормативно-правового та соціального забезпечення військовослужбовців та їх родин, яке б повноцінно розкривало особливості досліджуваної проблематики. Що в свою чергу додатково актуалізує проблематику нашого дослідження.

Об'єктом дослідження є система соціального забезпечення військовослужбовців в Україні.

Предмет дослідження – особливості соціальної роботи з сім'ями

військовослужбовців.

Метою дослідження є – здійснення комплексного аналізу особливостей соціальної роботи з сім'ями військовослужбовців.

Виходячи з актуальності теми, предмета і мети дослідження визначено **завдання роботи:**

- дослідити нормативно-правові аспекти соціального забезпечення військовослужбовців в Україні;

- розглянути особливості соціальної роботи з сім'ями військовослужбовців;

- проаналізувати систему пільг для військовослужбовців та членів їх родин;

- дослідити зарубіжний досвід соціального забезпечення військовослужбовців.

Методи дослідження теми. Теоретичну й методологічну основу дослідження становили фундаментальні положення класичних і сучасних теорій правової науки, наукові дослідження вітчизняних і зарубіжних учених щодо ключових підходів до характеристики таї системи прав та пільг військовослужбовців. В процесі дослідження та опрацювання даних використовувались загальні й спеціальні методи наукового пошуку, зокрема для з'ясування загальних тенденцій розвитку та особливостей нормативно-правової бази використовувались описовий метод та метод аналізу і синтезу; для визначення механізмів реалізації основних прав та пільг військовослужбовців та членів їх сімей – нормативно-правовий метод; для формулювання висновків та пропозицій – логічний та метод узагальнення.

Структура роботи обумовлена метою дослідження і логікою наукового пошуку. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (34 позиції). Обсяг тексту дослідження становить 58 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Соціальне забезпечення військовослужбовців

У результаті детального аналізу наукової літератури з обраної теми було виявлено, що проблема вивчення стану та специфіки соціальної роботи з військовослужбовцями в умовах конфлікту на Сході України, що має тривалий характер, не була предметом окремого дослідження. Ця ситуація пояснюється, зокрема, недостатньою орієнтацією державної соціальної політики на розв'язання зазначених проблем, еkleктичністю науково-практичних підходів до створення відповідних програм, розробки ефективних засобів, а також відсутністю кваліфікованих фахівців. Таким чином, можна стверджувати, що питання дослідження сучасного стану соціальної роботи з військовослужбовцями та їхніми сім'ями є надзвичайно актуальним та має суттєву значущість як для українського суспільства загалом, так і для соціальних працівників та всіх інших фахівців сфери соціальної роботи. До того ж, виходячи з вищезазначеного, наголосимо, що сьогодні в українському суспільстві, на жаль, немає чітко визначеної системи соціальної роботи з військовослужбовцями та членами їхніх сімей.

У державах, які прямо чи опосередковано брали участь у військових конфліктах, є чітке усвідомлення поняття «ветеран» та сформовані і функціонують механізми соціальної адаптації цієї категорії людей. Для України війна перестала бути нормальним станом відносин між державами. Вона перетворилася на щось нетипове, надзвичайне для нормального розвитку суспільства. І за таких обставин уявлення про ветеранів формувалося на основі образу ветеранів Другої світової війни, та існувало як символ героїзму. Ветеранами на той час були люди похилого віку, які отримували від держави певного роду пільги. На сьогодні поняття ветеран та комплекс його прав набувають нового значення та конотацій.

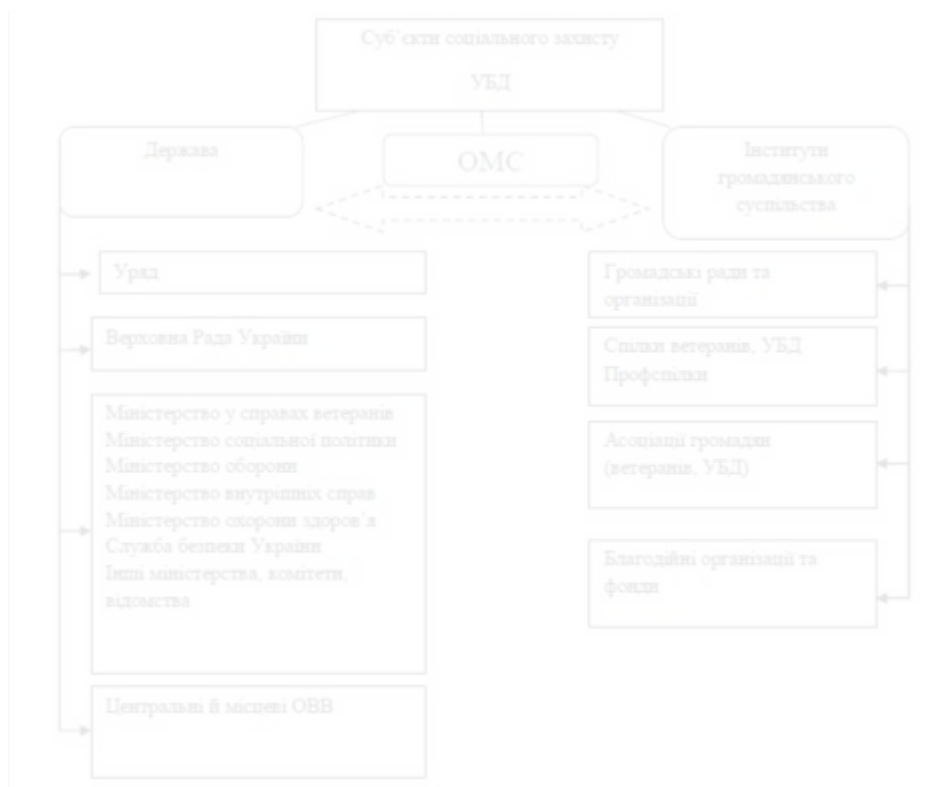
Для військовослужбовців встановлюється єдина система правового та соціального захисту з урахуванням грошового, матеріального та інших видів забезпечення відповідно до їхньої посади, військового звання, кваліфікації,

тривалості та умов військової служби.

Правовий захист військовослужбовців – функція держави. Він передбачає закріплення в законодавчих актах України прав та свобод військовослужбовців, їхніх обов'язків та відповідальності, соціальних пільг і гарантій, а також правовий механізм їх реалізації [20, с. 6].

Соціальний захист військовослужбовців також є функцією держави, спрямованою на встановлення системи правових і соціальних гарантій, що забезпечують реалізацію конституційних прав і свобод, задоволення матеріальних і духовних потреб військовослужбовців відповідно до особливого виду їхньої службової діяльності, статусу в суспільстві, підтримання соціальної стабільності у військовому середовищі. Це право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, у старості, а також в інших випадках, передбачених законом [9].

Рис. 1. Суб'єкти соціального захисту військовослужбовців

Забезпечення виконання вимог законів, інших нормативно-правових актів щодо соціального й правового захисту військовослужбовців покладається на органи державної влади та органи місцевого самоврядування [9].

Відповідно до Положення про Мінветеранів, затвердженого Постановою КМУ № 1175 від 27 грудня 2018 р., Мінветеранів є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері соціального захисту ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, постраждалих учасників Революції гідності, членів сімей ветеранів та осіб, на яких поширюється чинність Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» [8].

Сьогодні законодавчого врегулювання потребує низка питань, а саме:

- захист прав, грошове забезпечення та визначення механізму компенсаційних виплат родинам у разі загибелі учасника бойових дій;
- страхування життя та здоров'я військовослужбовців;
- затвердження програм медичної та психологічної реабілітації учасників бойових дій [12];
- реформування системи пільгового забезпечення;
- запровадження дієвої системи кредитування житла;
- затвердження програм соціального забезпечення учасників бойових дій, які були демобілізовані або завершили свій контракт [24, с. 170].

В основному закладення нормативно-правової бази з підтримки ветеранів АТО/ООС припадає на 2016-2018 роки. У 2018 році було створено Міністерство у справах ветеранів України (Деякі питання Міністерства у справах ветеранів, 2022) [23]. Законодавством визначено, що саме Міністерство у

справах ветеранів України здійснюватиме низку заходів у сфері керівництва під час розроблення державних цільових програм та здійснюватиме контроль за виконанням заходів, визначених в цих програмах.

Серед основних прав військовослужбовців можемо виділити наступні:

Військовослужбовцю гарантується недоторканність особи. Він не може бути арештований інакше, як на підставі судового рішення (стаття 7 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей») [9].

Використання військовослужбовців для виконання завдань, не пов'язаних з військовою службою, забороняється та тягне за собою відповідальність згідно із законом. Час перебування громадян України на військовій службі зараховується до їхнього страхового стажу, стажу роботи, стажу роботи за спеціальністю, а також до стажу державної служби.

Військовослужбовцям гарантується свобода наукової, технічної та художньої творчості

У разі тимчасового заміщення військовослужбовцем вищої за рангом командної посади оплата провадиться у встановленому порядку відповідно до заміщуваної посади (пункт 1 статті 8 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей») [9].

Військовослужбовці (крім військовослужбовців строкової військової служби та військової служби за призовом осіб офіцерського складу) не можуть бути звільнені з військової служби до набуття права на пенсію за вислугу років, окрім випадків, визначених законодавством.

У разі незаконного звільнення з військової служби або переміщення по службі військовослужбовець, який проходить військову службу за контрактом або перебуває на кадровій військовій службі, підлягає поновленню на військовій службі на попередній або за його згодою на іншій, не нижчій, ніж попередня, посаді (пункт 2 статті 8 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей») [21].

Військовослужбовці мають право сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати жодної, відкрито висловлювати свої релігійні або атеїстичні переконання.

Військовослужбовці мають право на придбання, володіння й використання релігійної літератури будь-якою мовою, а також інших предметів та матеріалів релігійного призначення.

Держава гарантує військовослужбовцям достатнє матеріальне, грошове та інші види забезпечення в обсязі, що відповідає умовам військової служби. Це стимулює закріплення кваліфікованих військових кадрів.

Грошове забезпечення визначається залежно від посади, військового звання, тривалості, інтенсивності та умов військової служби, кваліфікації, наукового ступеня та вченого звання військовослужбовця. Військовослужбовцям, крім військовослужбовців строкової військової служби, надаються щорічні основні відпустки зі збереженням грошового,

матеріального забезпечення та наданням грошової допомоги на оздоровлення в розмірі місячного грошового забезпечення.

Військовослужбовцям, виконання обов'язків військової служби яких пов'язано з підвищеним нервово-емоційним та інтелектуальним навантаженням або здійснюється в особливих природних географічних, геологічних, кліматичних і екологічних умовах та умовах підвищеного ризику для життя і здоров'я, крім військовослужбовців строкової військової служби, надається щорічна додаткова відпустка зі збереженням грошового та матеріального забезпечення [18, с. 37]. Тривалість такої щорічної додаткової відпустки визначається залежно від часу проходження служби в цих умовах та не може перевищувати 15 календарних днів.

Військовослужбовці мають право на безоплатну кваліфіковану медичну допомогу у військово-медичних закладах охорони здоров'я. Військовослужбовці щорічно проходять медичний огляд, щодо них проводяться лікувально-профілактичні заходи [17].

Як свідчить моніторинг нормативно-правової бази часів початку антитерористичної операції. То очевидним стало те, що у 2014 до війни не було готове не тільки суспільство але і тогочасне законодавство. У грудні 2015 року Оцінювальною місією ВООЗ та Міжнародним товариством фізичної та реабілітаційної медицини зроблено висновки «Оцінювання системи реабілітації в Україні» [16, с. 115]. Даний висновок підкреслив негативний стан справ. Зокрема, в той час мова не йшла про соціалізацію, адаптацію, емоційні стани, отримані внаслідок пережитого, та навіть про те, що за таких обставин руйнуються сім'ї. Основним меседжем було те, що навіть для лікування військових не було належних умов. Соціальну адаптацію тих часі слід розглядати, як сукупність пільг, які ветерани отримали, як компенсацію з службу. Зародження поняття «соціальна адаптація» ветерана припадає на 2018 рік [15, с. 9]. Саме тоді дане поняття знайшло своє законодавче закріплення. Було створене міністерство та були розроблені програми розвитку.

Отже, на сьогодні існує комплекс базових механізмів реалізації державної політики соціального захисту УБД (інституційно -правовий, соціально-економічний, інформаційно-комунікативний, адаптивно-психологічний), який покликаний створити певну інституційну структуру, закріплену відповідними законодавчими актами, фінансовими ресурсами, інформаційними технологіями, комплексом заходів адаптивно-психологічного характеру, програмним і кадровим забезпеченням для ефективної діяльності всіх суб'єктів процесу реалізації політики й розвитку системи соціального захисту.

1.2. Нормативні засади організації соціальної роботи з сім'ями військовослужбовців

У зв'язку з подіями, що відбуваються на Сході України починаючи з 2014 року та повномасштабною війною з росією з 2022 року, все частіше й гостріше постає питання соціального захисту військовослужбовців та членів їхніх сімей. Це стало викликом для нашої держави, оскільки поява нових категорій соціального захисту (учасники АТО/ООС, члени їхніх сімей, внутрішньо переміщені особи, ін.) вимагає розширення меж соціального захисту і, відповідно, дещо ускладнює наявні проблеми й суперечності системи соціального захисту населення України.

Учасники АТО та ООС віднесені до окремої категорії осіб, які наділені спеціальними правами та обов'язками і, відповідно, спеціальними механізмами захисту таких прав та інтересів. Державна політика у сфері соціального захисту учасників АТО/ООС включає створення необхідних умов для адаптації, психологічної реабілітації, забезпечення санаторно-курортним лікуванням, технічними та іншими засобами реабілітації, забезпечення житлом ветеранів війни, надання послуг у сфері освіти, професійної та соціальної адаптації військовослужбовців, які звільняються з військової служби, учасників АТО та ООС, які демобілізувалися й перебувають у резерві [11, с. 106].

Ключові напрями діяльності органів державної влади у сфері покращення соціального захисту військовослужбовців, які беруть участь в АТО та ООС, на сьогодні є: запровадження ефективної моделі грошового забезпечення військовослужбовців; встановлення на законодавчому рівні дієвого механізму забезпечення житлом військовослужбовців та їхніх сімей; удосконалення існуючої системи пільг та компенсацій для учасників АТО, ООС та членів їхніх сімей; ефективне вирішення соціальних питань в умовах військового навчання, несення бойової та допоміжної служби; запровадження ефективної системи психологічної та фізіологічної реабілітації для учасників АТО та ООС; надання можливості усім реалізувати потребу в санаторно-курортному лікуванні, оздоровленні тощо [3, с. 202].

На сьогодні нормативно-правове забезпечення надання соціальних послуг учасникам АТО та ООС забезпечується великою кількістю нормативно-правових актів, серед яких: Конституція України, Цивільний кодекс України, Кримінальний кодекс України, Кодекс цивільного захисту, закони України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», «Про боротьбу з тероризмом», «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», «Про соціальні послуги», «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей». Значна кількість нормативно-правових актів прийнята КМУ у вигляді постанов та розпоряджень, якими регулюються ті чи інші аспекти надання матеріальної допомоги та соціального обслуговування. Аналіз чинного українського законодавства дозволяє зробити висновок, що задля забезпечення захисту прав та інтересів учасників АТО та ООС законодавством передбачена низка пільг: медичних, житлово-комунальних, освітніх, трудових, соціальних, податкових тощо [22, с. 56].

Наприклад, задля оцінювання стану соціального забезпечення учасників АТО/ООС доцільно розглянути розмір фінансування з бюджетних програм у минулих роках Міністерства у справах ветеранів, зокрема [4]:

1. Фінансова підтримка громадських об'єднань ветеранів на виконання

14

загальнодержавних програм, заходи з відвідування військових поховань і військових пам'ятників та з відзначення святкових, пам'ятних та історичних дат порівняно з минулим роком залишилася незмінною та становить 8.5 МЛН.

2. На забезпечення заходів із соціальної адаптації, психологічної реабілітації та професійної адаптації, забезпечення санаторно-курортним лікуванням постраждалих учасників Революції Гідності та учасників АТО/ООС, членів сімей загиблих (померлих) виділено 256 млн, що на 10 млн більше, ніж у 2020 році. Для кращого розуміння також слід врахувати виплати за 2019 рік, які становили більш як у два рази меншу суму – 111 МЛН.

3. Фінансування програми компенсації за житло особам з інвалідністю I–II групи та сім'ям загиблих становить 305 млн. Аналогічний обсяг фінансування програма мала й у 2020 році.

4. Фінансування програми компенсації за житло для учасників АТО/ООС, які є особами з інвалідністю III групи або внутрішньо переміщеними особами становить 248 млн, у 2020 році – аналогічний об'єм фінансування.

5. На забезпечення роботи апарату Мінветеранів у 2021 році закладено 374 млн, у 2020 – 377 млн.

Щодо забезпечення бюджетних Програм Міністерства соціальної політики [5]:

- Санаторно -курортне лікування ветеранів війни, осіб, на яких поширюється чинність законів України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту та осіб з інвалідністю було виділено у 2021 році 244 млн, у порівнянні з 2020 це на 35 млн більше.

- Виплата матеріальної допомоги військовослужбовцям, звільненим з військової строкової служби, – 82 млн, аналогічна сума видатків й у 2020 році.

- На виплати до 5 травня 2021 року сума становить 1 млрд 382 млн,

така ж сума була у 2020 році.

Це свідчить про те, що на сучасному етапі соціальне забезпечення учасників бойових дій в Україні з роками покращується через реалізацію програм підтримки як на державному, так і на регіональному рівнях.

Питання соціального захисту учасників бойових дій регламентуються Законом України «Про статус ветеранів війни та гарантій їх соціального захисту» № 45 від 22 жовтня 1993 р. [7]. Цей Закон спрямований на захист учасників бойових дій шляхом: встановлення правового статусу учасників бойових дій; забезпечення належних умов для підтримки здоров'я; надання пільг, переваг і соціальних гарантій; формування в суспільстві шанобливого ставлення до них (див. Таблиця 1). У Законі визначено базові права, пільги та гарантії для учасників бойових дій, але не прописано відповідні механізми та порядки реалізації цих прав, що ускладнює їх використання. Сьогодні система пільг, яка налічує їх понад 20 видів, здебільшого має компенсаторне, а не мотивувальне спрямування, не зважає на особливості сьогодення та не забезпечує гідного рівня життя ветеранів війни [24, с. 169].

Процес поліпшення законодавчої бази з питань соціального захисту учасників бойових дій відбувається постійно: переглядаються і доповнюються окремі положення Закону № 45, розширюється перелік осіб, які мають право на статус учасника бойових дій (ветерана війни), учасника АТО (ООС) та Революції гідності, з наданням зазначеним особам відповідних пільг [25]. Протягом 2018 року було внесено 5 змін і доповнень у Закон України «Про статус ветеранів війни та гарантій їх соціального захисту» та 2 зміни в поточному році внесено згідно із законами №2684-VIII від 7 лютого 2019 р., ВВР, 2019, № 9, ст. 52; №2745-VIII від 6 червня 2019 р., ВВР, 2019, № 30, ст. 119.

Основними законопроектами, підзаконними нормативно-правовими актами та державними програмами, спрямованими на вирішення нагальних питань соціального захисту учасників АТО (ООС), яким надано статус ветерана війни – учасника бойових дій, є такі:

Указ Президента України «Про додаткові заходи щодо соціального захисту учасників антитерористичної операції» № 150/2015ї від 18 березня 2015 р.;

Постанова КМУ «Про затвердження Порядку надання статусу учасника бойових дій особам, які захищали незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України та брали безпосередню участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення» № 413 від 20 серпня 2014 р. Відповідно до цієї Постанови та Указу № 150/2015, у серпні 2014 р. було створено Єдиний державний реєстр учасників бойових дій [26]. Але через неузгодженості та прогалини у нормативно-правовій базі, тривалу процедуру їх усунення внесення до Реєстру інформації про учасників бойових дій не забезпечено в повному обсязі, відповідно до чинного законодавства. Введення до згаданого реєстру обмежено лише відомостями про осіб, які мають статус учасника бойових дій, відсутнє наповнення в частині забезпечення житлом, санаторно-курортним лікуванням, психологічною реабілітацією тощо;

Розпорядження КМУ «Про схвалення Концепції Державної цільової програми з фізичної, медичної, психологічної реабілітації і соціальної та професійної реадaptaції учасників АТО на період до 2022 року» № 475-р від 12 липня 2017 р.;

Постанова КМУ «Про затвердження Порядку організації соціальної та професійної адаптації учасників антитерористичної операції» № 432 від 21 червня 2017 р., яка забезпечує утворення дієвого механізму організації відновлення професійних навичок учасників антитерористичної операції як невіддільного складника їх соціальної адаптації до умов цивільного життя;

Постанова КМУ «Про затвердження Порядку проведення психологічної реабілітації учасників антитерористичної операції» № 497 від 12 липня 2017 р., яка визначає механізм організації та проведення психологічної реабілітації учасників АТО (ООС) структурними підрозділами з питань соціального захисту. Нормативно-правова неврегульованість

спричиняє зменшення обсягів бюджетних призначень, що є неефективним управлінням коштами державного бюджету за напрямками соціального захисту [12, с. 437].

Місцевий рівень передбачає реалізацію органами місцевого самоврядування й місцевими органами виконавчої влади власних самоврядних і делегованих державою повноважень щодо соціального захисту УБД. У зв'язку з проведенням в Україні реформи децентралізації та ухваленням законів «Про співробітництво територіальних громад» [30] та «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [27] ОМС надано більше можливостей і ресурсів для самостійного вирішення питань місцевого значення щодо соціального захисту різних груп населення, у тому числі ветеранів-УБД. Зазначимо, що майже в усіх центральних органах виконавчої влади є місцеві представники – відповідні підрозділи, підпорядковані місцевим державним адміністраціям. Також місцеві органи влади мають право створювати власні органи (управління, сектори, відділи тощо) для виконання поставлених завдань щодо соціального захисту та підтримки УБД. Таким чином, місцеві органи виконавчої влади та ОМС стають первинною ланкою забезпечення соціального-правового захисту військовослужбовців та членів їх сімей.

На регіональному рівні державна політика реалізується ОМС обласного рівня (обласні ради), територіальними органами виконавчої влади (ОДА, регіональні державні служби, центри тощо), групами та асоціаціями громадянського суспільства, які захищають інтереси з питань соціального захисту УБД на рівні області, регіону. Зважаючи на реформи щодо регіонального розвитку, проведення яких сьогодні є однією з умов ефективного функціонування державних інститутів та розвитку організації публічної влади, регіональний рівень може стати базовим у виробленні та реалізації політики, зростанні ролі громад у розв'язанні проблем УБД.

На державному рівні формується державна політика та механізми її реалізації, ухвалюються закони, установлюються норми та стандарти,

визначається порядок, процедури та регламент фінансування бюджетних програм соціального захисту УБД. Загальнодержавний рівень визначає державу основним інститутом організації життя громадян [6, с.12].

В умовах модернізації інституційного забезпечення провідним питанням є налагодження взаємодії між суб'єктами державної політики задля уникнення дублювання функцій і розпорошення державних коштів. Виникає необхідність досліджень щодо посилення взаємодії органів державної влади, місцевого самоврядування та інститутів громадянського суспільства. Також важливим є питання щодо залучення та підготовки професійних кадрів, від яких залежить якість вирішення проблем і наданих послуг учасникам бойових дій та членам їх сімей. Подальший розвиток інституційного забезпечення, відповідність законодавчої бази сучасним викликам та якість кадрового забезпечення відіграють потужну роль в ефективній реалізації державної політики соціально-правового захисту військовослужбовців та членів їх сімей.

РОЗДІЛ 2. НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ОРГАНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З СІМ'ЯМИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

2.1. Вітчизняний досвід організації соціальної роботи з сім'ями військовослужбовців

Характеризуючи сучасний стані соціальної роботи з військовослужбовцями та їхніми сім'ями як науково-практичну проблему, ми дійшли висновку, що основна мета соціальної роботи з цієї категорією осіб полягає в тому, щоб відновити фізичні й психічні сили тих, кому надається допомога, теоретично обґрунтувати принципи, методи та умови реалізації соціальної допомоги сім'ям військовослужбовців; розширити та посилити підготовку професіоналів у сфері соціальної роботи, внести елементи соціальної справедливості в рамки субординаційних ставлень, характерних для військової служби.

Варто відзначити, що особливістю сучасної соціальної роботи є спрямованість на позитивний соціальний розвиток особистості військовослужбовця разом з розв'язанням суб'єктивних проблем. У своїй професійній діяльності соціальні працівники керуються Законами України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю», «Про соціальні послуги», «Про охорону дитинства», «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців» тощо. На системне розв'язання проблем соціального розвитку та соціального захисту вразливих верств населення спрямовані, у першу чергу, Закон України «Про соціальні послуги» за № 30/2021 від 29 січня 2021 року, та Указ Президента України «Про стратегію подолання бідності», за № 637/2001 від 15 серпня 2001 року. Соціальний захист та соціальна допомога військовослужбовцям та їхнім сім'ям здійснюється також відповідно до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту». Актуальність організації і здійснення соціальної роботи з військовослужбовцями та їхніми сім'ями зумовлює необхідність детального і комплексного дослідження наукових, теоретичних і практичних

аспектів проблеми, а також виявлення перспектив подальшого розвитку соціальної роботи із зазначеною категорією осіб. В Україні створені та діють відповідні державні органи (Державна служба з питань інвалідів та ветеранів України (до 10.09.2014 р.), далі – Державна служба України у справах ветеранів війни та учасників антитерористичної операції; з 1.01.2019 р. – Міністерство у справах ветеранів), громадські організації (наприклад, Всеукраїнська організація інвалідів війни, Збройних Сил та учасників бойових дій; Громадська спілка «Вища координаційна рада у справах ветеранів війни та учасників антитерористичної операції»), об'єднання волонтерів (наприклад, Громадська спілка «Всеукраїнське об'єднання учасників бойових дій та волонтерів АТО») [4, с. 3].

На основі аналізу наведеної вище законодавчої бази щодо соціальної роботи з досліджуваною категорією осіб зазначимо, що усе розмаїття соціальної роботи з військовослужбовцями стверджує такі особливі цінності, як: забезпечення достатніх умов життя військовослужбовців та членів їхніх сімей (соціальний захист); періодичне задоволення соціальних потреб осіб, які перебувають у стані соціальної та економічної скрути (соціальна підтримка); задоволення соціальних потреб осіб шляхом надання їм соціальних послуг широкого спектру (соціальне обслуговування); соціально-педагогічна та психологічна допомога учасникам бойових дій, які опинились у складних життєвих обставинах, проведення семінарів та тренінгів (адаптаційна робота).

Відзначимо, що соціальному захисту, як і соціальній підтримці, у сучасній соціальній роботі з військовослужбовцями відведено важливу роль: він є системою превентивних і комплексних заходів, що спрямовані на збереження прав та свобод учасників бойових дій, сприяють соціальній адаптації та реабілітації військових, загалом забезпечують сприятливе зовнішнє соціальне середовище. Важливим аспектом сучасної соціальної роботи стає спрямованість такої роботи на надання досліджуваній категорії населення соціальних послуг, що відповідають потребам споживачів. У

законодавчому вимірі надається таке визначення терміна «соціальна робота»: професійна діяльність надавачів соціальних послуг, спрямована на організацію та надання соціальних послуг населенню [3].

Актуальність проведення сьогодні різноманітних діагностичних досліджень, соціологічних опитувань цієї категорії населення як раз і пов'язана з необхідністю вивчення реальних потреб військових, членів їхніх сімей та профільних ветеранських організацій, що дає змогу спрогнозувати обсяг соціальної допомоги, якої вони потребують. Для поглиблення аналізу порушеної проблеми проаналізуємо результати експериментального вивчення особливостей створення системи якісної соціальної допомоги військовослужбовцям та їхніми сім'ям. Згідно з результатами опитування, 66,7 % респондентів дуже зацікавлені в отриманні соціальних послуг, а 33,3 % скоріше зацікавлені, ніж не зацікавлені, що свідчить про в цілому високий рівень потреби у соціальних послугах досліджуваної категорії громадян. Серед послуг, які опитані вже отримували чи отримують, було позначено: безкоштовне навчання, пільги на комунальні послуги, грошова допомога, медичні консультації щодо одужання після боєвого поранення. Більшості опитуваних (83,3 %) соціальні послуги було надано у державних соціальних службах, іншим – в Асоціації ветеранів чи іншій громадській організації.

Ветерани АТО/ООС потребували повернення до соціально-активного життя і їх процес адаптації до мирного життя, повернення їх у сім'ю має свої труднощі та особливості, які перш за все спричинені тими подіями, через які вони пройшли. Згідно з Красильщиком, процес адаптації ветеранів відбувається як перехід її суб'єктів із системи «кадрової армії України» до системи «ринкової України» найзмістовніше характеризує проблему, яка гостро постала в українському суспільстві [19, с. 120]. Практично ідентичне визначення дають Буряк та Гіневський [2, с. 161]: «Соціальна адаптація – це процес активного пристосування офіцера і членів його сім'ї до нових умов проживання в громадянському суспільстві з ринковою системою взаємовідносин». Коли особа не отримує таких послуг то буде неможливим

її повернення до повноцінного життя.

Питання розроблення основних, ключових складових елементів, які стануть складовою системи соціальної підтримки ветеранів, яка гарантуватиме відновлення здоров'я, проведення психологічної реабілітації, забезпечення соціальної підтримки та адаптації учасників АТО/ООС, побудову системи професійної адаптації та працевлаштування, а також залучення міжнародної допомоги стало основним, воно виносилося на порядок денний засідань урядових комітетів і громадських організацій, активістів, волонтерів.

Важливим аспектом соціального забезпечення військовослужбовців СТАЛО введення поняття «соціально адаптації», що отримало своє нормативне закріплення. Змістом даного поняття стало наступне: допомога у проведенні аналізу життєвої ситуації; допомога у визначенні основних проблем, шляхів їх розв'язання; надання інформації з питань соціального захисту населення; навчання, формування та розвиток соціальних навичок, умінь; допомога у зміцненні та відновленні родинних та суспільних корисних зв'язків; організація денної зайнятості та дозвілля (Про затвердження Порядку організації соціальної та професійної адаптації учасників антитерористичної операції, осіб, які здійснювали заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, та постраждалих учасників Революції Гідності, членів сімей загиблих (померлих) таких осіб, 2022) [1].

У законодавчій площині соціальна адаптація має три аспекти: право на позачергове влаштування до закладів соціального захисту населення, обслуговування службами соціального захисту вдома, відшкодовуються витрати, пов'язані з доглядом за цим ветераном антитерористичної операції у разі неможливості здійснення такого обслуговування закладами соціального обслуговування населення.

Оскільки ветерани АТО/ООС є дуже чутливою верствою суспільства, тобезумовно для повної соціальної адаптації та реінтеграції до мирного життя даного виду пільг не достатньо. Тобто спосіб їх надання є застарілим, крім того вони здебільшого ніколи не задовольняють вирішення тої кількості проблем, з якими ветерани антитерористичної операції приходять у мирне життя [5, с. 44].

Зараз в Україні основні програми підтримки здійснюються у чотири способи. Першим способом є запровадження програм соціальної адаптації є ініціатива самих ветеранів антитерористичної операції, вони самостійно вирішують проблеми реінтеграції, допомагають постраждалим від війни особам, які самі не можуть про себе подбати; любіють інтереси спільноти перед місцевою владою; займаються соціальним бізнесом. Другим способом підтримки є ініціатива громадських організацій чи волонтерських угруповань. Третім – участь міжнародних організацій та іноземних урядових установ. Четвертим – ініціативи, що впроваджуються міськими центрами підтримки ветеранів АТО/ООС.

Міські центри діють за регіональним принципом, що власне обмежує права ветеранів антитерористичної операції / операції об'єднаних сил. Зазвичай такі центри складаються з відкритого простору для відвідувачів, ЗОНИ здоров'я, кімнати для занять та тренінгів. Слід зазначити, що такі майданчики є зоною роботи для громадських організацій, волонтерських груп. Крім того у зв'язку з війною з Росією та виникненням ще одного актуального для суспільства питання, а саме значною кількістю вимушено переміщених осіб дані центри не будуть мати змогу одночасно забезпечувати ветеранів антитерористичної операції у всіх потребах, що виникають у зв'язку з поверненням до мирного життя.

Найбільш проблематичним є отримання таких послуг і пільг:

- забезпечення автомобілем для осіб з інвалідністю внаслідок війни;
- покращення житлових умов: не можуть скористатись цією пільгою переважно через відсутність фінансування; також респонденти зазначали, що

ВАЖКО довести підстави для покращення житлових умов. Серед решти тільки кожен десятий із тих, кого було поставлено в чергу, зміг покращити **ЖИТЛОВІ** умови;

- участь у державних програмах із безоплатної професійної адаптації, курсах із підвищення кваліфікації та професійне навчання: не змогли скористатись цією пільгою переважно через відсутність потрібних курсів або через відмову в участі в курсах на безоплатній основі;

- протезування для осіб з інвалідністю внаслідок війни: не змогли скористатись цією послугою переважно через незнання, де її можна отримати, або відмову у наданні цієї послуги;

- залишення на роботі під час скорочення чи реорганізації підприємства, на працевлаштування в разі ліквідації підприємства, організації: не змогли скористатись цим правом переважно через примусове звільнення або відсутність документів, необхідних для нового працевлаштування;

- отримання безкоштовних ліків: не змогли скористатись цією пільгою переважно через те, що в аптеці відмовилися надати препарати безкоштовно, або не було потрібних препаратів, або лікарі відмовлялися виписати відповідний рецепт (мотивуючи це тим, що респонденту все одно не нададуть препарати безкоштовно);

- санаторно-курортне лікування: не скористалися цією послугою переважно через відмову надати путівку безкоштовно або через відсутність показань для такого лікування. Крім того, деякі респонденти зазначали, що їм пропонували путівку в санаторій, до якого дуже далеко і складно добиратися;

- зубопротезування: не скористалися цією послугою переважно через відмову в наданні цієї послуги в стоматологічному кабінеті, брак потрібних матеріалів або незнання, де отримати цю послугу.

- першочергове відведення земельної ділянки: не змогли скористатись цією пільгою переважно через відсутність ділянки в межах

25

адміністративної одиниці, яка підходить респонденту, або відсутність будь-якої вільної ділянки, або відсутність землі з потрібним призначенням і площею відповідно до встановлених норм. Також часто відзначають труднощі з отриманням інформації щодо ділянки у місцевій раді, де ділянка розтало вана, забюрократизований і довгий процес оформлення, труднощі з реєстрацією ділянки [24, с. 171].

Схема 1.

Державні програм соціальної підтримки військовослужбовців

Ніхто не має права обмежувати військовослужбовців та членів їхніх сімей у правах і свободах, визначених законодавством України. Держава гарантує військовослужбовцям та членам їхніх сімей соціальний і правовий захист відповідно до законів та прийнятих відповідно до них нормативно-правових актів [20, с. 7].

Соціальні послуги членам сімей військовослужбовців надаються в порядку, визначеному чинним законодавством України, що визначає умови та зміст допомоги, належної сім'ям та особам, які потребують сторонньої допомоги для поліпшення якості їхньої життєдіяльності. Такі послуги можуть надаватись як періодично (за зверненням або за необхідності), так і шляхом здійснення соціального супроводу (забезпечення комплексної

допомоги у вирішенні проблем). Надаються такі послуги за принципом добровільності вибору отримання чи відмови від соціальних послуг та з урахуванням терміну, необхідного для вирішення проблем [14, с. 77].

Забезпечення військовослужбовців та членів їх сімей жилими приміщеннями. Держава забезпечує військовослужбовців жилими приміщеннями або за їх бажанням грошовою компенсацією за належне їм для отримання жиле приміщення на підставах, у порядку і відповідно до вимог, встановлених Житловим кодексом Української РСР та іншими нормативно-правовими актами.

Військовослужбовці строкової військової служби розміщуються в казармах (на кораблях) згідно із Статутом внутрішньої служби Збройних Сил України. За ними зберігаються жилі приміщення, які вони займали до призову на строкову військову службу. Вони не можуть бути зняті з обліку громадян, які потребують поліпшення житлових умов. Особам, звільненим із військової служби і визнаним інвалідами внаслідок поранення, контузії, каліцтва, одержаних під час виконання обов'язків військової служби, або захворювання, одержаного під час проходження військової служби, жилі приміщення в населених пунктах, обраних ними для проживання з урахуванням встановленого порядку, надаються позачергово за рахунок військових формувань або органів виконавчої влади, в яких вони перебувають на обліку громадян, які потребують поліпшення житлових умов [13, с. 115].

Право військовослужбовців та членів їх сімей на освіту. Військовослужбовці мають право на навчання (у тому числі на отримання післядипломної освіти) у військових навчальних закладах, відповідних підрозділах підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації військовослужбовців.

Пільги військовослужбовцям та членам їх сімей. Потрібно розрізняти пільги, що надаються громадянам за життєвих обставин, які зумовлюють необхідність особливої уваги до людини, тобто є частиною державної

системи соціального забезпечення, та пільги, які пов'язані зі службовим статусом особи чи видом її трудової діяльності. Тому вся система державних пільг поділяється на соціальні та професійно-побутові пільги. Військовослужбовці мають право на професійно-побутові пільги, такі як безоплатний проїзд:

1) залізничним, повітряним, водним та автомобільним (за винятком таксі) транспортом: а) у відрядження; б) у відпустку в межах України; в) при переведенні на нове місце проходження військової служби або у зв'язку з передислокацією військової частини; г) до місця проживання, обраного при звільненні з військової служби, в межах України;

2) всіма видами транспорту загального користування міського, приміського та міжміського сполучення (за винятком таксі) тільки військовослужбовці строкової військової служби [10].

Соціальні гарантії прав членів сімей військовослужбовців. Соціальні гарантії – матеріальні і юридичні запоруки, які забезпечують реалізацію соціально-економічних і соціально-політичних прав членів суспільства. Члени сімей військовослужбовців строкової служби мають переважне право при прийнятті на роботу і на залишення на роботі при скороченні чисельності або штату працівників, а також на першочергове направлення для професійної підготовки, підвищення кваліфікації і перепідготовки з відривом від виробництва та на виплату на період навчання середньої заробітної плати.

Дружинам (чоловікам) військовослужбовців, крім військовослужбовців строкової служби, виплачується за місцем роботи грошова допомога в розмірі середньомісячної заробітної плати при розірванні ними трудового договору у зв'язку з переведенням чоловіка (дружини) на службу в іншу місцевість. При тимчасовій втраті працездатності листки непрацездатності оплачуються дружинам (чоловікам) військовослужбовців у розмірі 100 відсотків середньомісячної заробітної плати незалежно від страхового стажу. Дружинам (чоловікам) військовослужбовців, крім військовослужбовців

строкової служби, до загального стажу роботи, необхідного для призначення ПЕНСІЇ за віком, зараховується період проживання разом з чоловіком (дружиною) в місцевостях, де не було можливості працевлаштування за спеціальністю, але не більше 10 років.

Таким чином, система соціального захисту сімей військовослужбовців передбачає реалізацію програм соціальної підтримки різного спрямування, створення профільних центрів та відповідних секторів при Управлінні праці та соціального захисту населення, складання соціальних паспортів, надання пільг та допомог (відшкодування вартості оплати житлово-комунальних послуг, безкоштовне харчування дітей учасників АТО/ООС в дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладах, оздоровлення в літньому оздоровчому таборі, надання одноразової матеріальної допомоги, безкоштовний проїзд в міському пасажирському транспорті, придбання приладів обліку холодної води, безкоштовне навчання дітей загиблих учасників АТО), надання медичної допомоги, психологічної допомоги в Реабілітаційних комплексах, в тому числі для людей з особливими потребами, професійна реабілітація, спортивна реабілітація, працевлаштування, інформаційно-роз'яснююча робота.

Слід зазначити, що соціальна робота з військовослужбовцями набуває індивідуального характеру. Зважаючи на це, центри соціальних служб для молоді ведуть активний пошук перспективних форм, методів та моделей роботи саме з цією категорією. До таких форм входять індивідуальні консультації спеціалістів, робота «Телефону довіри». Також відновлюється робота за місцем проживання та робота молодіжних об'єднань. Отже, на цей час соціальна робота з призовною молоддю та військовослужбовцями залишається пріоритетною в діяльності центрів соціальних служб. Соціальна робота з військовослужбовцями та їхніми сім'ями здійснюється також через надання інформаційних, психологічних та корекційних послуг. Вона спрямовується на можливості клієнта або групи людей, що її потребують. Основним суб'єктом такої діяльності має стати соціальний працівник, який,

організовуючи заходи із соціальної допомоги зазначеній соціальній групі, має здійснювати: вивчення соціально-психологічних якостей військовослужбовців, які повернулися з АТО; організацію та проведення соціально-психологічної роботи з підтримки військовослужбовців та їхніх сімей; проведення заходів щодо соціально-психологічної адаптації військовослужбовців до умов цивільного життя; організацію соціально-психологічної допомоги військовослужбовцям та членам їхніх сімей; організацію взаємодії з медичною службою [14, с. 113].

Вважаємо, що серед засобів, найбільш використовуваних у сучасній соціальній роботі з учасниками АТО та їхніми сім'ями, провідним є соціальнопсихологічний тренінг. Вчені визначають соціально-психологічний тренінг як форму спеціально організованого спілкування, психологічний вплив якого базується на активних методах групової роботи. Така форма роботи допомагає військовослужбовцям подолати стрес, сформувати здатність до комунікації, адаптуватись після повернення із військової служби, запобігти професійному вигоранню та професійним деформаціям у майбутньому [14 с. 114].

Таким чином, можна сказати, що соціально-психологічний тренінг набуває найбільш широкого значення у соціальній роботі з військовослужбовцями. Тренінгові заняття полегшують і прискорюють процес оволодіння знаннями, вміннями і навичками ефективної соціальної поведінки, сприяють оптимізації комунікативних можливостей людини, створюють можливості для більш повного самопізнання і самовизначення. Зміст соціально-психологічного тренінгу для військовослужбовців в основному спрямований на розвиток комунікативних здібностей, сприяння згуртованості військового колективу, стимулювання особистісного зростання, розвитку творчих здібностей, адаптаційних можливостей, безконфліктного, ПОЗИТИВНОГО спілкування, зняття емоційної напруги, релаксацію тощо. Робота з військовослужбовцями здійснюється за допомогою певних методів, які можуть успішно застосовуватися у ході соціально -психологічного

тренінгу. Це, зокрема, рольові ігри, кейс -метод, метод «мозкового штурму», релаксаційних вправ, методики зворотного зв'язку, арт-терапії. Наведені дані свідчать про надзвичайну різноманітність форм і методів тренінгової роботи. Отже, застосування тренінгів є запорукою ефективності соціальної роботи з військовослужбовцями та їхніми сім'ями [10]. У цілому можемо зробити висновок, що комплекс тренінгових засобів у соціальній роботі з учасниками АТО, котрий наразі перебуває у стадії розробки, забезпечить винайдення нових принципів роботи з цією категорією осіб.

2.2. Міжнародні підходи до організації соціальної роботи з сім'ями військовослужбовців

Соціальний захист військовослужбовців або надані державою соціальні гарантії у вигляді достатнього матеріального та фінансового забезпечення військовослужбовцям гарантує ефективне функціонування збройних сил будь-якої держави. Систему забезпечення соціального захисту військовослужбовців можна розглядати як сукупність соціально-правових, соціально-економічних і соціально-психологічних компонентів, які закріплені законодавчо та втілюються завдяки наявності ефективного механізму реалізації такої політики. Сутність соціального захисту полягає у створенні умов, які нейтралізують вплив негативних факторів, пов'язаних із професійною діяльністю, або компенсують цей вплив.

Міжнародна спільнота визнає і поважає лише ті державні утворення, де демонструється прагнення й спроможність забезпечення гарантій для військовослужбовців, оскільки вони покликані та мають бути націлені і здатні захищати базові національні інтереси та пріоритети держави. Достойне матеріальне й фінансове забезпечення бутья військових та їх сімей є ключовим імперативом у країнах НАТО, до членства в якому прагне долучитися Україна [32, с. 135].

Аналіз зарубіжного досвіду забезпечення соціальних гарантій військовослужбовців засвідчує, що найрозвиненіша та відпрацьована система грошового забезпечення військовослужбовців створена в США і країнах НАТО. Вона повністю відкрита для суспільства і інформація про соціальний захист посідає надзвичайно вагомe місце в рекламі військової служби.

Гарантовані соціальні виплати військовослужбовцям у США, Німеччині, Франції та у багатьох інших країнах світу мають загалом однакову структуру: основні оклади, додаткові виплати і надбавки, продовольча і постійна житлова надбавка (зокрема тимчасові, спеціальні,

заохочувальні виплати і компенсаційні доплати), одноразові виплати під час звільнення з військової служби.

Основний оклад виплачується усім військовослужбовцям за виконання своїх функціональних обов'язків за штатною посадою, на яку призначено наказами відповідних командирів і начальників. Розмір основного окладу залежить від вислуги років і військового звання. Треба зазначити, що штати збройних сил більшості досліджуваних країн упорядковані таким чином, що рівні основні оклади отримують військовослужбовці з однаковими військовими званнями та вислугою років, незалежно від виду збройних сил і роду військ, а також регіонального місця служби. Важливим моментом є те, що в усіх країнах-членах НАТО через інфляцію і зростанням вартості життя грошове забезпечення та пенсії регулярно підвищуються. Нові ставки, як правило, запроваджуються з початком фінансового бюджетного року. Розміри пенсійного забезпечення регулярно коригуються з урахуванням змін у грошовому забезпеченні військовослужбовців і цінній політиці держави.

Аналізу розміру основного окладу та його частки в структурі грошового забезпечення військовослужбовців збройних сил США засвідчує, що частка основного окладу коливається в межах від 62 % до 75 % для сержантського складу, та від 72 % до 81 % – для офіцерського складу [34].

Порядок нарахування грошового забезпечення, що застосовується на сьогодні в більшості країн Альянсу стимулює просування військовослужбовців по службі. Так, зростання грошового забезпечення у відносному значенні для офіцерського складу становить до 82 %, а для військовослужбовців сержантського і рядового складу – до 115 %. Для порівняння, в табл. 2.1 наведені коефіцієнти диференціації основних окладів грошового забезпечення військовослужбовців у деяких країнах-членах НАТО та Україні [31, с. 281].

Таблиця 2.1

Коефіцієнти диференціації основних окладів грошового забезпечення
військовослужбовців у деяких країнах світу та Україні

Військове звання	Деякі країни НАТО				Україна
	США	Франція	Великобританія	Середнє значення	
генерал-полковник	10,05	-	11,32	10,7	2,82
генерал-майор	7,84	7,34	6,77	7,31	2,40
полковник	5,31	6,31	5,13	5,58	2,13
підполковник	4,51	5,55	4,41	4,82	1,92
майор	3,96	4,90	3,28	4,04	1,72
капітан	3,59	3,35	2,66	3,20	1,57
старший лейтенант	2,73	2,81	2,01	2,52	1,37
лейтенант	2,15	2,55	1,45	2,06	1,28
старший сержант	2,25	1,20	2,18	1,88	1,06
сержант	1,88	1,16	1,84	1,63	1,04

Крім того, аналіз основних окладів грошового забезпечення військовослужбовців у деяких країнах НАТО та Україні в абсолютних величинах [12-15] засвідчив, що рівень грошового забезпечення військовослужбовців України в 1,5-3 рази менше ніж у Росії та Польщі, та в 5 -13 разів менше ніж у США та Німеччині.

У збройних силах країн-членів НАТО особливу роль відводять молодшим командирам. Для стимулювання проходження служби осіб, які перебувають у зрілому віці і мають високий рівень кваліфікації і спеціальної підготовки але за рівнем своєї освіти і спеціальної підготовки не можуть розраховувати на отримання офіцерського звання передбачені практично однаковий рівень основних окладів з офіцерським складом, які мають військові звання від молодшого лейтенанта до капітана.

Поряд із системою грошового забезпечення військовослужбовців застосовується інший напрям забезпечення соціальних гарантій військовослужбовців у вигляді податкових пільг. Так, військовослужбовці

збройних сил США оподатковуються федеральним податком і податком **ВІДПОВІДНО** до Закону про соціальне страхування, як і працівники цивільного сектору. Проте для військовослужбовців встановлені значні пільги, зокрема, федеральний податок не стягується з продовольчих надбавок і усіх видів **квартирних надбавок**, речового забезпечення, а також надбавок, які виплачуються військовослужбовцям, які проживають у відриві від сім'ї. А другий вид податку сплачується тільки з основного окладу, до того ж **загальний податок обмежений** – \$48 тис. на рік [11].

У рамках соціально-побутового забезпечення сімей **військовослужбовців** важливе місце належить заходам з підтримки на відповідному рівні їх здоров'я і загального фізичного стану.

Важливим аспектом забезпечення сімей військовослужбовців збройних сил країн-членів НАТО є **працевлаштування**. Так, члени сімей військовослужбовців користуються правом позачергового працевлаштування. **Період працевлаштування не має перевищувати 6 місяців**. Окрім того, у них є **перевага** під час отримання роботи з неповним робочим днем та за сумісництвом.

Для військовослужбовців Німеччини [18], що служать за контрактом понад 12 років **передбачені свої пільги**. Так, вони, по-перше, **отримують свідоцтво, що надає гарантії призначення їх після звільнення на посади чиновників у державному апараті або господарсько-адміністративних органах бундесверу**. По-друге, протягом десяти років після звільнення **отримують доплату до заробітної плати, що досягає розміру грошового забезпечення за останній місяць служби в армії**, тобто за військовослужбовцем зберігається той же рівень матеріального забезпечення, що й був під час служби в армії.

Окремо хотілося б **зупинитися й на проблемах житлового забезпечення військовослужбовців, як одного з напрямів забезпечення соціальних гарантій**. Так, у збройних силах США до числа основних проблем під час розв'язання **соціально-економічних питань належать перш за все дефіцит сучасного**

житлового фонду. Розміри житлових приміщень (квартир) визначаються згідно з нормами для цивільного населення. Так, сім'я із трьох осіб має право на трикімнатну квартиру. У разі оренди приватних квартир або будинків їх придбання передбачає виплати соціальної житлової надбавки. Її величина залежить від військового звання і посадового окладу. Для полковника передбачається будинок або квартира, де є три спальні кімнати.

Аналіз зарубіжного досвіду забезпечення соціальних гарантій військовослужбовців у порівнянні із соціальним забезпеченням військовослужбовців ЗС України дає змогу дійти таких висновків щодо основних особливостей забезпечення соціальних гарантій військовослужбовців: по-перше, більшість нормативно-правових актів України, які розкривають сутність забезпечення соціальних гарантій військовослужбовців ЗС України не враховують нинішній рівень життя і затрат, які військовослужбовці віддають, захищаючи свою країну, а саме: моральні, духовні, психічні, психологічні, фізичні та ін.; по-друге, кожна країна має свої особливості та специфіку забезпечення соціального захисту військовослужбовців. Проте у більшості країн світу держава піклується як про якість соціального захисту військовослужбовців, так і про реальну можливість отримання ними цих пільг; по-третє, гідне життя особистості, яке враховує необхідні потреби соціально-культурного розвитку може забезпечити лише гідний рівень соціальних гарантій військовослужбовців; по-четверте, для забезпечення соціальних гарантій більшість країн світу реалізують цілий комплекс державних заходів, які спрямовані на забезпечення гідного рівня життя і задовільного самопочуття як самих військовослужбовців, так і членів їх сімей.

РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З СІМ'ЯМИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Соціальна політика у Збройних силах України стала складовою частиною політики держави і почала будуватись відповідно до чинного законодавства України, визначених державою принципів, стандартів і нормативів.

Розглянемо найактуальніші проблеми соціального захисту військовослужбовців. Згідно із Законом України «Про соціальний захист військовослужбовців та членів їх сімей», військовослужбовці мають право створювати свої громадські об'єднання відповідно до законодавства України, але, на жаль, на практиці вони не створюються, окрім спілок учасників АТО та ветеранів, що, у свою чергу, не дозволяє впливати на правовий і соціальний захист військовослужбовців, особливо рядового, сержантського та старшинського складу. Також досить часто порушується ст. 8 Закону «Основні права військовослужбовців, пов'язані із проходженням служби», а саме: «Використання військовослужбовців для виконання завдань, не пов'язаних з військовою службою, забороняється та тягне за собою **ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ** згідно із законом.

У ст. 9 Закону «Грошове забезпечення військовослужбовців» зазначено таке: «Держава гарантує військовослужбовцям достатнє матеріальне, грошове та інші види забезпечення в обсязі, що відповідає умовам **ВІЙСЬКОВОЇ** служби, стимулює закріплення кваліфікованих військових кадрів» [27].

Так, держава зобов'язана забезпечувати достатні матеріальні та грошові умови для військовослужбовців, які відповідають специфіці їхньої професії та умовам служби. Це охоплює зарплату, житло, харчування, медичне та соціальне забезпечення, а також інші необхідні види забезпечення, які забезпечують військовослужбовцям можливість виконувати свої професійні обов'язки з належним рівнем ефективності та безпеки.

При цьому важливо пам'ятати, що військова служба є складною та відповідальною професією, яка вимагає високого рівня кваліфікації, професійних якостей та моральних принципів. Тому держава має стимулювати закріплення кваліфікованих військових кадрів у Збройних Силах, надаючи їм можливість професійного розвитку, підвищення кваліфікації та соціального захисту. Це сприятиме підвищенню ефективності та бойової готовності ЗСУ, а також забезпечить належні умови життя та праці військовослужбовців, які готові захищати нашу країну та нашу свободу.

На жаль, як показує статистика, у 2019 р. спостерігався великий відтік професійних кадрів, велика частина з них – учасники АТО й ООС, які завершили декілька військових навчальних закладів (центрів), це особи рядового, сержантського та старшинського складу, які прослужили більше трьох років [24].

Це пов'язано з тим, що держава стимулює військовослужбовців перед укладенням першого контракту, наприклад, виплачується одноразова грошова допомога згідно з р. XXII наказу Міністерства оборони України від 7 червня 2018 р. № 260 «Про затвердження порядку виплати грошового забезпечення військовослужбовцям Збройних Сил України та деяким іншим категоріям» [23]. На жаль, укладення другого контракту та наступних контрактів не заохочується, тому багато військовослужбовців, які на собі відчули всі труднощі проходження військової служби, звільняються, особливо великий некомплект становлять бойові частини сухопутних військ.

Найбільш гострі та болючі питання української армії – це забезпечення військовослужбовців та членів їхніх сімей житлом. На даний момент розроблені нормативно-правові акти щодо забезпечення військовослужбовців службовим житлом, коли нерухомість (квартира) закріплюється за певною посадою у військовій частині, у разі звільнення чи переведення військовослужбовця на іншу посаду помешкання здається. Більше переваг мають військовослужбовці, які мають вилучення на військовій

службі 20 років і більше. Військовослужбовцям і членам їхніх сімей надається житло для постійного проживання або, за їхнім бажанням, грошова компенсація за належні для отримання жилі приміщення. Така компенсація виплачується, якщо не було використано право на безоплатну приватизацію житла. Для комплектування професійним військом було б добре, щоб військовослужбовці з меншою вислугою років, наприклад, 10 років вислуги і більше, уже мали право на отримання компенсації за належні їм для отримання квартири. Також хочеться зазначити, що більшість військових частинне можуть забезпечити службовим приміщенням для проживання військовослужбовців у розташуванні військової частини або у відомчих будівлях.

Для вдалого реформування системи соціального захисту військовослужбовців Збройних сил України нашій державі необхідно активно використовувати досвід країн західної Європи та Сполучених Штатів Америки, звертаючи увагу на особливості побудови як управлінської, соціально-економічної складових частин цієї системи, так і ідейно-емоційної, а також урахувати особливості українського суспільства.

Варто підкреслити, що неприпустиме сліпе копіювання досвіду без урахування особливостей (територіальних, економічних, культурних, ментальних тощо) української армії й українського суспільства загалом. Застосування успішного досвіду розвинених країн має відбуватися зважено, ґрунтуватися на глибоких правових та історичних дослідженнях, а також відповідати українським реаліям, можливостям і вимогам сьогодення.

Тобто застосування такого досвіду має бути симбіозом наукових досліджень, покладених на реальну ситуацію в Україні з урахуванням потреб, ментальності військовослужбовців, доцільності, економічної обґрунтованості та спроможності реалізувати зазначені реформи.

Подальшої наукової розробки та впровадження належного нормативно-правового регулювання потребують питання щодо забезпечення військовослужбовців житлом, а також підняття грошового забезпечення до

зарплати солдата армій країн НАТО.

Крім вищезазначених питань, для вдосконалення нормативно-правового забезпечення системи соціального захисту військовослужбовців доцільним є вивчення міжнародного досвіду із зазначеної проблематики та переходу на стандарти армій країн НАТО [18, с. 32].

Покращення соціального забезпечення військовослужбовців ЗСУ є однією з важливих тем в Україні, особливо у зв'язку з початком повномасштабної війни в Україні. Уряд та військове керівництво активно займаються роботою щодо покращення умов життя та соціального захисту військовослужбовців та їх сімей. Одним із найважливіших кроків було збільшення зарплати військовослужбовців, а також надання пільг та допомоги в період військової служби. Уряд також забезпечує пільги ветеранам, які повернулися з війни, та їх сім'ям.

Додатково, військовослужбовці мають право на безкоштовну медичну допомогу та лікування, а також на участь у програмах професійного розвитку та навчання, що допомагає їм зберігати та розвивати свої професійні навички

Однак, незважаючи на певні покращення, є питання, які потребують додаткової уваги та роботи. Наприклад, покращення умов життя військових, забезпечення якісного харчування та гідної комфортної квартири військовослужбовцям та їх родинам.

Існують різні напрями покращення соціального забезпечення військовослужбовців в Збройних Силах. Деякі з них такі:

1. Підвищення рівня зарплати. Військовослужбовці повинні отримувати **ДОСТАТНЮ** зарплату, яка відповідає їхній професії та високій відповідальності. Підвищення рівня зарплати може сприяти збереженню кваліфікованих військових кадрів у ЗСУ.

2. Забезпечення житлом. Для військовослужбовців важливо мати можливість проживати в належних умовах, тому держава може надавати їм житло відповідно до їхнього статусу та потреб.

3. Медичне забезпечення. Військовослужбовці повинні мати доступ до якісної медичної допомоги та профілактичних заходів, які забезпечують їхнє здоров'я та можливість виконувати професійні обов'язки на високому рівні.

4. Соціальне захист. Держава має надавати військовослужбовцям **соціальний** захист відповідно до їхньої професії та потреб. Це може включати страхування, пенсійні виплати, допомогу від держави у разі травм або інвалідності, а також інші види соціального забезпечення.

5. Професійний розвиток. Військовослужбовці повинні мати можливість професійного розвитку та підвищення кваліфікації, що сприятиме підвищенню ефективності їхньої служби та збереженню кваліфікованих кадрів у ЗСУ.

6. Забезпечення житлом: держава надає військовослужбовцям можливість отримати житло за певними пільгами або отримати житлову субсидію на оренду житла. Крім того, на території багатьох військових частин є гуртожитки для перебування військовослужбовців [5, с. 67-68].

Отже, покращення соціального забезпечення військовослужбовців ЗСУ є важливим завданням для держави, яке вимагає постійної уваги та роботи. Тільки таким чином ми зможемо забезпечити гідні умови життя та роботи для наших героїв, які віддають своє життя за захист нашої країни та її суверенітету. Крім того, покращення умов життя та соціального захисту військовослужбовців може допомогти привернути нових кандидатів до військової служби та збільшити рівень професіоналізму у ЗСУ.

Необхідно продовжувати здійснювати реформи та забезпечувати підтримку військовим і їх сім'ям, в тому числі через підвищення соціальних стандартів, розвиток соціальної інфраструктури та створення умов для самореалізації військовослужбовців. Важливо розуміти, що робота над покращенням умов життя та соціального захисту військових - це постійний процес, який вимагає дієвої державної політики та підтримки з боку громадськості.

ВИСНОВКИ

Таким чином у ході нашого дослідження особливостей соціальної роботи з сім'ями військовослужбовців можемо зробити наступні висновки.

Проаналізувавши особливості соціальної роботи з військовослужбовцями та їхніми сім'ями ми дійшли висновку, що, незважаючи на збільшення науковопрактичних розробок, присвячених проблемі сучасного стану соціальної роботи з військовослужбовцями та їхніми сім'ями все ще відчувається її недостатня розробленість із позицій ідей соціальної педагогіки і соціальної роботи, без використання яких розвиток цієї проблеми є малоефективним. Було визначено, що соціальна робота з військовослужбовцями вміщує соціальний захист, соціальну підтримку, соціальне обслуговування, адаптаційну роботу й реалізується у сучасній парадигмі держаного управління – соціальних послуг. Встановлено, що соціальна робота з військовослужбовцями здійснюється за такими основними напрямками: соціальним, соціально-психологічним, соціально-педагогічним, соціально-правовим, медикої-соціальним, соціально-економічним, матеріальним та соціально-трудоим.

Проте необхідним є й розвиток соціокультурного і освітнього напрямів, що забезпечать адаптацію людини у соціумі, її особистісне зростання та самовдосконалення. Також актуальними у сучасних умовах стають розробка та реалізація шляхів усвідомлення суспільством та фахівцями соціальних проблем військовослужбовців та їхніх сімей, постійний науково-практичний пошук і дієва допомога названій категорії у розв'язанні їхніх проблем на практиці. Цілі сучасної соціальної роботи полягають у тому, щоб зберегти фізичні та психічні сили військовослужбовців, скорегувати їхні особистісні установки, стимулювати їхній розвиток у суспільстві. Оптимізація сучасних технологій соціальної роботи з учасниками бойових дій можлива за дотримання таких умов: розширення спектру послуг у державній мережі соціальних служб, створення альтернативних осередків соціальних послуг; наявність у фахівців із соціальної роботи зі спеціальною підготовкою досвіду щодо роботи у

ВІЙСЬКОВОМУ середовищі з розв'язання проблем військовослужбовців; організація самопомоги і взаємодопомоги родинам військовослужбовців; формування дієвої соціальної політики держави, зокрема у сфері соціального захисту учасників військових подій в Україні.

Дослідили нормативно-правові аспекти соціального забезпечення військовослужбовців в Україні. Визначено, що система соціально-правового захисту військовослужбовців та членів їх сімей – взаємопов'язана діяльність органів державної влади, місцевого самоврядування та інститутів громадянського суспільства щодо реалізації встановлених чинним законодавством прав, свобод і законних інтересів, пільг і соціальних гарантій військовослужбовцям у зв'язку з виконанням ними бойових завдань. Основні принципи державної політики соціально-правового захисту військовослужбовців та членів їх сімей: збалансованості повноважень і соціальної відповідальності, публічності й відкритості, забезпечення наступності зобов'язань влади в разі зміни персоналій, стандартизації та уніфікації управлінських процедур, звітності й обліку підприємств публічного сектору, комплексного використання ресурсних можливостей суспільства.

Розглянули характеристику основних прав військовослужбовців. Оцінюючи нормативно-правове забезпечення соціального захисту учасників бойових дій (ветеранів війни), можна зазначити, що сьогодні в державі сформовано певну організаційно-інституціональну й нормативно-врегульовану систему соціального захисту. Одним із здобутків у сфері розбудови соціального захисту є нормативне закріплення загальних процедур організації соціального захисту учасників бойових дій та членів їхніх сімей щодо: прав і свобод, пільг і соціальних гарантій, спрощення процедур отримання статусу учасника бойових дій, покращення грошового та медичного забезпечення. Незважаючи на досягнення, актуальними залишаються багато законодавчо неврегульованих питань, а саме: захист прав сімей загиблих ветеранів війни, деякі питання щодо надання статусу

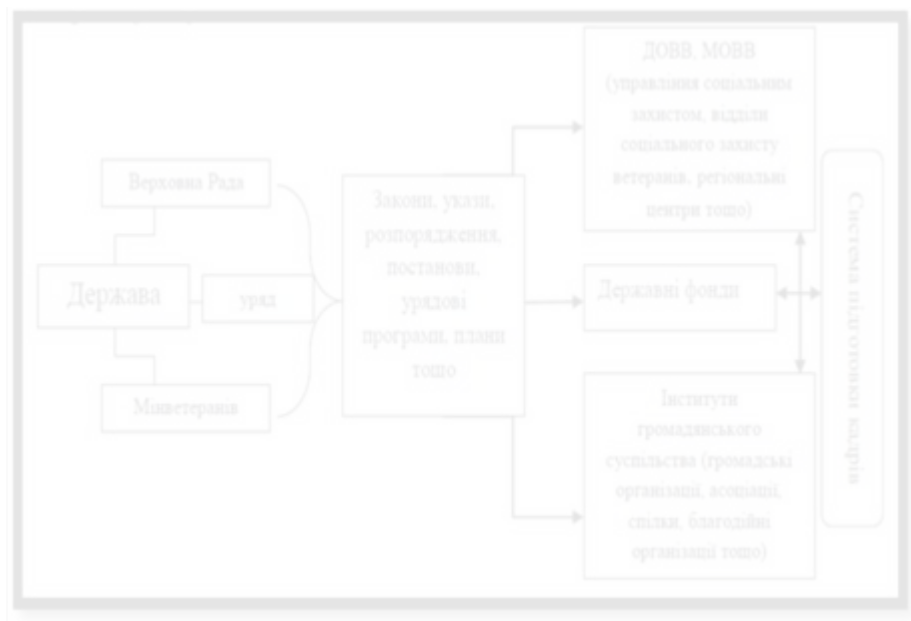
ветерана війни – учасника бойових дій, реформування системи пільг, створення страхового механізму запровадження стандартів соціальних послуг і порядків їх надання, адаптація та реабілітація тощо. Задля поліпшення роботи різних користувачів інформації щодо нормативно-правового забезпечення системи соціального захисту учасників бойових дій розроблено та запропоновано систематизацію нормативно-правових актів за відповідними класифікаційними ознаками: за юридичною силою (законні і підзаконні); за суб'єктами нормотворчості (нормативно-правові акти: Верховної Ради України, міжнародні, Кабінету Міністрів України, Президента України, міністерств та інших центральних органів виконавчої влади); за обсягом і типом дії поширення (загальні, спеціальні та індивідуальні або виняткові).

Проаналізували систему пільг для військовослужбовців та членів їх родин. Сучасний стан соціального забезпечення учасників АТО/ООС та зводиться переважно до матеріального блага: пільги, субсидії, грошові виплати тощо. Послуги психологічної, професійної реабілітації та соціальної адаптації учасників АТО/ООС та ветеранів повномасштабної війни потребують удосконалення, адже цими послугами користується незначний відсоток учасників бойових дій. Хоч бюджет з роками збільшується, та розмір виплат залишається сталим, тобто, при розрахунках виплат до уваги слід брати економічне становище країни. Слід відзначити тенденцію розширення спектра послуг та виплат, які надаються. Метою даних програм є всебічне соціальне забезпечення, сприяння соціальній адаптації та повернення до повноцінного життя учасників АТО/ООС та членів їхніх сімей шляхом надання інформаційно-правової, медичної, соціальної, психологічної, матеріальної допомоги, здійснення професійної підготовки, надання оздоровчих послуг, запровадження ефективного механізму забезпечення їх усіма видами соціальних гарантій, передбачених чинним законодавством України.

ДОДАТКИ

Додаток А

Інституційно-правова структура соціального захисту УБД в
Україні (за С. Гордієнко)

Схожість

Джерела з Інтернету

426

1	http://library.udpu.edu.ua/library_files/soc_robota_soc_osvita/2021_2/9.pdf	34 джерела	3.86%
3	http://znp-cvsvd.nuou.org.ua/article/download/195500/195901/435845	27 джерел	2.63%
4	https://lib.lntu.edu.ua/sites/default/files/2022-04/%D0%93%D0%95%D0%92%20%E2%84%96%20%2873%29%202021.pdf		1.73%
5	http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/27572/1/%d0%94%d0%be%d0%b2%d0%b3%d0%b0%d0%bb%d1%8c.pdf	79 джерел	1.71%
6	https://ipa.karazin.ua/wp-content/themes/education/filesforpages/science/dis_gord_titl.pdf	5 джерел	1.71%
7	http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/23284/Drobot_Bakalavrska_robota.pdf?isAllowed=y&sequence=1		1.69%
8	https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/33144/1/%d0%95%d0%bd%d1%86%d0%b8%d0%ba%d0%bb%d0%be	27 джерел	1.5%
9	https://fspace.udpu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/07/%D0%9F%D0%B5%D1%80%D0%B5%D1%85%D1%80%D0%B5%D1%81...		1.18%
10	https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2020/12/No.58-1.pdf	10 джерел	1.13%
12	https://docs.dtkk.ua/download/pdf/1085.75.38		1.05%
13	https://www.osce.org/files/f/documents/8/c/479050.pdf	20 джерел	1.02%
14	http://apdp.onua.edu.ua/index.php/apdp/article/download/130/2165	36 джерел	1.02%
15	http://repository.gnpu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/903/%D0%A8%D0%B8%D0%BC%D0%B0%D0%BD%20%D	2 джерела	0.93%
16	http://pravoznavec.com.ua/period/chapter/85/759/28211		0.93%
17	http://kvp.nau.edu.ua/%d1%87%d0%be%d0%bc%d1%83-%d0%ba%d0%b2%d0%bf-%d0%bd%d0%b0%d1%83		0.78%
19	https://nayka.com.ua/index.php/dy/article/download/2250/2279/5768	7 джерел	0.59%
20	https://archer.chnu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1070/1/%d0%9a%d0%be%d0%bb%d0%bf%d0%b0%d0%ba%d0	6 джерел	0.59%
21	http://vtei.com.ua/doc/11konf/zb1.pdf	11 джерел	0.54%
22	https://jarch.donnu.edu.ua/article/download/9523/9454		0.53%
23	https://komspip.rada.gov.ua/news/diyal_kom/stenogr/75382.html	3 джерела	0.42%

24	http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/13540/Bodnar_Uchasnyk_boiovykh_dii_na_Skhodi_Ukrainy.pdf	5 джерел	0.42%
26	https://ipk.edu.ua/wp-content/uploads/2021/01/dis-Kryvoshey_compressed.pdf	3 джерела	0.38%
27	http://www.kagarlyk-rda.gov.ua/index.php/2011-09-13-17-29-15/2703-prava-ta-pilgi-dlya-uchasnikiv-ato		0.35%
28	https://archive.journal-grail.science/index.php/2710-3056/article/download/23/19/22	2 джерела	0.28%
29	http://tnpu.edu.ua/naukova-robota/docaments-download/d-58-053-03/Dis_Bryndikov.pdf		0.28%
30	http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/26437/1/2_%20Kravchenko_Kucher.pdf	9 джерел	0.27%
31	http://pravoznavec.com.ua/period/chapter/104/2070/74931	2 джерела	0.27%
32	http://el-zbirn-du.at.ua/2018_1/17.pdf		0.26%
34	http://alekslibrary.blogspot.com/2014/08/blog-post_6.html	3 джерела	0.25%
35	https://mva.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/dodatok-1-informatsiya-pro-dosyagnennya-zaplanovanoi-meti-zavdan-t...		0.25%
36	https://docs.dtkk.ua/doc/1085.75.95		0.24%
37	https://docs.dtkk.ua/ru/doc/z0210-19		0.23%
38	http://www.vtei.com.ua/doc/2023/vatra2004/zb1_156.pdf		0.23%
40	https://legal100.org.ua/wp-content/uploads/2022/08/2022-Bila-kniga.pdf		0.22%
41	https://docs.dtkk.ua/doc/274-2020-%D0%BF		0.21%
42	https://mva.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/4_150_%D0%A4%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0_2022-2_1501040.pdf		0.21%
43	https://pl.uu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/05/%D0%A0%D0%9D%D0%9F-%D0%A2%D0%B5%D1%85%D0%BD%D0%BE%D...		0.21%
45	https://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/48173/1/%d0%9c%d0%b0%d0%b3%d1%96%d1%81%d1%82%d0%b5%d1%80%с	2 джерела	0.18%
47	https://legal100.org.ua/heralds		0.17%
48	http://faculty-law-polytec.stu.cn.ua/wp-content/uploads/2021/03/zbirnyk-tez-2020.pdf		0.17%
51	https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/74799/3/Tomina_bak_rob.pdf	25 джерел	0.13%
52	http://ngu.gov.ua/en/node/754		0.12%

53	http://www.pdatu.edu.ua/images/priyom/pravila-priyomu-2021.pdf	34 джерела	0.11%
54	http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/74800	5 джерел	0.11%
55	http://dspace.vspu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/5854/%d0%9a%d0%bb%d1%8c%d0%be%d1%86%20%d0%bc%d0%b...		0.1%
56	https://er.nau.edu.ua/handle/NAU/56986	30 джерел	0.1%
59	http://elibrary.kdpu.edu.ua/handle/123456789/3829	11 джерел	0.09%
60	http://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/handle/123456789/2806/%d0%b0%d0%b2%d1%82%d0%be%d1%80%d0%b5%d1%8...	6 джерел	0.09%

Джерела з Бібліотеки

59

2	Студентська робота	ID файлу: 1015809030	Навчальний заклад: Open International University of Hu	19 джерел	3.03%
11	Студентська робота	ID файлу: 1015911174	Навчальний заклад: Open International University of Hu	2 джерел	1.06%
18	Студентська робота	ID файлу: 1013855550	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...		0.71%
25	Студентська робота	ID файлу: 1015909622	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...		0.41%
33	Студентська робота	ID файлу: 1009990389	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...		0.25%
39	Студентська робота	ID файлу: 1011480361	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...		0.23%
44	Студентська робота	ID файлу: 1014301462	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...		0.2%
46	Студентська робота	ID файлу: 1015240121	Навчальний заклад: Open International University of Hu	5 джерел	0.18%
49	Студентська робота	ID файлу: 1015879891	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...		0.16%
50	Студентська робота	ID файлу: 1003901820	Навчальний заклад: Open International University of Hu	2 джерел	0.14%
57	Студентська робота	ID файлу: 1011593575	Навчальний заклад: Open International University of Hu	24 джерел	0.1%
58	Студентська робота	ID файлу: 1015224809	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...		0.09%